

Ersättning till brottsoffer

1 Inledning

En person som blir utsatt för brott kan åsamkas olika typer av skador – ekonomiska, fysiska och psykiska skador. I de fall där gärningsmannen kan ställas till ansvar för gärningen kan han eller hon också bli skadeståndsskyldig för dessa skador. Under vissa förutsättningar kan då gärningsmannen ianspråka *ansvarsförsäkrings*momentet i sin hemförsäkring för att ersätta uppkomna person- och sakskador. Brottsoffret har å sin sida möjlighet att få ersättning via *överfallsskydds*momentet i sin hemförsäkring. När skadevällaren inte har några tillgångar, eller kanske t.o.m. är okänd, och skadan inte ersätts alls eller endast till viss del av hemförsäkringen, kan den skadelidande vända sig till Brottsoffermyndigheten (BrOM) och ansöka om *brottskadeersättning*. Den reella möjlighet en person, som blivit utsatt för brott, har att få kompensation för sina skador, är till stor del beroende av dessa tre olika, kompletterande ersättningssystem.

I denna artikel kommer relationen mellan överfallsersättning i hemförsäkringarna och brottsskadeersättning att vara föremål för diskussion och utvärdering. En bakomliggande frågeställning är vilka för- och nackdelar som finns med två ersättningssystem som reglerar samma typ av skador. Överfallsskyddet omfattar normalt, utöver överfallsersättning, tandskadeersättning, invaliditetsersättning och dödsfallsersättning. Nedan kommer dock endast fokuseras på överfallsersättningen. En mer omfattande behandling av bl.a. brottsoffrets rätt till ersättning, och gärningsmäns skadeståndsansvar, återfinns i författarens avhandling *Kränkningersättning. Skadestånd för kränkning genom brott*.¹

2 Försäkringsvillkor och försäkringstäckning

I de fall gärningsmannen inte kan betala det skadestånd den skadelidande tilldömts av domstol, eller när gärningsmannen är okänd, kan under vissa förutsättningar ersättning utgå ur den skadelidandes hemförsäkring. Försäkringsbolagen har olika försäkringsvillkor, men dessa uppvisar stora likheter. Den information som lämnas nedan härrör bl.a. från olika försäkringsvillkor.² Vad som sägs om försäkringsskyddets omfattning och ersättningsförutsättningar är därför giltigt för alla de försäkringsbolag som har studerats, om inte annat sägs. Vissa formuleringar och deras grad av precision kan skilja sig åt en aning, men eftersom försäkringsbolagens möjligheter att undanta skador från försäkringens omfattning, eller begränsa ansvaret till följd av olika aktsamhetskrav på försäkringstagaren, regleras av

¹ Friberg, Kränkningersättning. Skadestånd för kränkning genom brott. Iustus förlag (2010).

² De villkor som har studerats och använts är från Folksam (2011-07-01), If (2011-05-01), Länsförsäkringar (2012-01-01) och Trygg Hansa (2009-01-01).

försäkringsavtalslagen (FAL), tenderar villkoren att vara avfattade på likartat sätt. För mina syften har det inte befunnits vara nödvändigt att gå in på eventuella tolkningsproblem rörande försäkringsvillkorens överensstämmelse med regleringen i FAL. Jag har istället utgått från att villkoren inte är lagstridiga.

Förutom att studera de olika villkor, som anger när försäkringsfall föreligger, finns skäl att se närmare på de olika aktsamhetskrav som uppställs i försäkringsvillkoren, då dessa påverkar den skadelidandes möjligheter att få ersättning.

Det brukar anges att ca 90–95 procent av de svenska hushållen skyddas av en hemförsäkring eller villahemförsäkring.³ Samtliga hemförsäkringar har ett basskydd som inkluderar bland annat egendomsskydd för lösöre, reseskydd, rättsskyddsförsäkring, ansvarsförsäkring och överfallsskydd.⁴ Generellt kan sägas att hemförsäkringar omfattar, utöver försäkringstagaren, de hushållsmedlemmar som har samma bostad och folkbokföringsadress som denne. Om försäkringstagaren har vårdnad om barn under 18 år som inte är folkbokfört på samma adress som denne, omfattas även barnet av försäkringen vid vistelse hos försäkringstagaren.⁵ Redan inledningsvis kan det vara värt att framhålla, att överfallsskyddet visserligen gäller samtliga hushållsmedlemmar, men inte för skador som någon utsätter någon annan för inom denna hushållsgemenskap. Det sagda innebär att överfallsskydds-försäkringen inte ger rätt till ersättning vid relationsvåld och incestuösa sexuella övergrepp eller andra övergrepp ”inom hemmets väggar”.

3 Överfallsskydds-försäkring

3.1 Inledning

Försäkringsmomentet överfallsskydd innebär att den som blivit utsatt för vissa typer av brott mot sin person kan få ersättning ur försäkringen. Denna möjlighet till försäkringsskydd infördes år 1973 (före tillkomsten av brottsskadelagen) och föranleddes av de svårigheter som fanns att få ut skadestånd av skadevällaren vid gatuvåld och liknande brott.⁶ Vid brottsskadelagens (BRL:s) tillkomst (1 oktober 1978) diskuterades om försäkringsmomentet borde behållas, och det slutade med att försäkringen blev kvar, men att ersättningen skall avräknas från en eventuell utbetald brottsskadeersättning.⁷

³ Enligt Svensk Försäkring, *Försäkringar i Sverige*, omfattas ca 95 procent av alla individer i Sverige i åldern 16–84 år av en hemförsäkring. Se www.svenskforsakring.se. Se även Bengtsson & Strömbäck, Skadeståndslagen. En kommentar s. xx.

⁴ Försäkringstagaren kan normalt inte själv välja om han eller hon vill ha med ett visst moment av de angivna i försäkringen eller ej.

⁵ ”I gruppen ’sammanboende med barn’ omfattas drygt 99 procent.” Se Svensk Försäkring, *Försäkringar i Sverige*.

⁶ Se Roos, Ersättningsrätt och ersättningssystem s. 128; Nordenson, Ersättning för ideell skada vid misshandel – orsaksfrågor m.m. s. 89.

⁷ Se SOU 1977:36 s. 142. Jfr Roos, Ersättningsrätt och ersättningssystem s. 306, som för 20 år sedan anförde att ”det är irrationellt att arbeta med överfallsskydd och brottsskadeskydd parallellt.” Istället

Överfallsskyddet brukar sägas vara konstruerat som en ”omvänd ansvarsförsäkring”, dvs. försäkringsbolaget svarar för skadan som om skadevällaren hade tecknat ansvarsförsäkring hos bolaget.⁸

3.2 Omfattning av försäkringsskyddet hos de olika bolagen

Det finns, som redan nämnts, vissa skillnader i försäkringsvillkoren vad gäller vilka typer av brott som överfallsskyddet ger ersättning för. Hos *Folksam* lämnas överfallsersättning för följande brott:

- mordförsök och dråpförsök (BrB 3:1, 3:2)
- misshandel och grov misshandel (BrB 3:5 och 3:6)⁹
- våldtäkt (BrB 6:1 st. 1–3) och grov våldtäkt (BrB 6:1 st. 4)
- sexuellt tvång (BrB 6:2 st. 1) och grovt sexuellt tvång (BrB 6:2 st. 3)¹⁰
- våldtäkt mot barn (BrB 6:4 st. 1–2) och grov våldtäkt mot barn (BrB 6:4 st. 3)
- sexuellt utnyttjande av barn (BrB 6:5)¹¹
- sexuellt övergrepp mot barn (BrB 6:6 st. 1) och grovt sexuellt övergrepp mot barn (BrB 6:6 st. 2)¹²

Enligt villkoren lämnas således inte ersättning för brottet sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning, BrB 6:3.

Enligt *Länsförsäkringars* försäkringsvillkor lämnas ersättning till den som utsatts för

- misshandel genom uppsåtligt fysiskt våld som inte är ringa, och
- sexualbrott enligt BrB 6 kap. 1–2 §§, 3 § st. 2 (grovt sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning) och 6 kap. 4–6 §§.

Till skillnad från *Folksam* lämnas således inte ersättning för mordförsök och dråpförsök (om det inte skall förstås som att dessa brott inbegrips i misshandel), men däremot för grovt sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning.

Trygg-Hansa lämnar ersättning för

föreslogs att dåvarande Brottskadenämnden skulle handlägga samtliga överfallsskador. Åsikten grundades delvis på att de nästan likadana ersättningssystemen existerar parallellt och att kostnaderna för skaderegleringen torde vara högre än om samtliga ärenden hanterades på ett och samma ställe. Se a.a. s. 209 f. Brottskadenämndens verksamhet var emellertid långt ifrån lika omfattande då som nu, 20 år senare.

⁸ Se SOU 1977:36 s. 59; SOU 1992:84 s. 154; Roos, Ersättningsrätt och ersättningsssystem s. 128.

⁹ Beroende på vissa omständigheter kring gärningen och om gärningen medfört akut sjukskrivning eller ej utges olika ersättningsbelopp.

¹⁰ Av någon anledning anges inte att brott enligt BrB 6:2 st. 2 ger rätt till ersättning. Eventuellt anses detta följa av att överfallsersättning lämnas för brott enligt bestämmelsens första stycke.

¹¹ Dessutom anges att överfallsersättning utgår för ”grovt sexuellt utnyttjande av barn enligt 6 kap. 5 §”. Något sådant straffstadgande finns emellertid inte i vare sig BrB 6:5 eller någon annanstans.

¹² I villkoren anges att straffstadgandet avseende grovt sexuellt övergrepp mot barn återfinns i BrB 6:5, vilket alltså är felaktigt.

Nordisk försäkringstidskrift 4/2011

- misshandel genom uppsåtligt fysiskt våld som inte är ringa samt grov misshandel genom uppsåtligt fysiskt våld
- våldtäkt och våldtäkt mot barn¹³
- sexuellt tvång
- sexuellt övergrepp mot barn¹⁴

Det förefaller mot bakgrund av dessa villkor som att ersättning inte lämnas för mord- eller dråpförsök (om inte misshandelsbegreppet skall förstås i en annan mening än den straffrättsliga), sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning eller för sexuellt utnyttjande av barn.

If försäkringsbolag har till skillnad från de övriga försäkringsbolagen inte övergått från *skadeförsäkring* (ersättning bestäms utifrån den inträffade skadans storlek) till *summaförsäkring* (försäkringsersättning utgår med ett i förväg avtalat belopp oavsett den verkliga förlustens storlek).¹⁵ Enligt If:s försäkringsvillkor gäller nämligen överfallsskyddsförsäkringen för

”det skadestånd för personskada som du enligt 5 kap. och 2 kap. 3 § skadeståndslagen har rätt till om

- du utsatts för uppsåtligt våld som inte är ringa eller hot om sådant våld. Gärningen ska utgöra brott och innefatta personskada och/eller sådan kränkning av den personliga integriteten som berättigar till ersättning enligt 2 kap 3 § skadeståndslagen.”

Av villkoren framstår det som att den som utsatts för sexualbrott, som inte inbegriper våld eller hot om våld, inte får ersättning via överfallsskyddsförsäkringen. Med tanke på att det för straffrättsligt ansvar för flera av sexualbrotten – samtliga straffstadganden avseende sexualbrott mot barn – inte krävs att gärningen utförts medelst våld eller hot om våld framstår denna begränsning av försäkringsskyddet till våldsbrott som anmärkningsvärd. Möjligen ser försäkringsbolagets praxis annorlunda ut, men det är inte något som framgår av villkorstexten.

Samtliga av de fyra studerade försäkringsvillkoren anger att ersättning utgår till följd av *uppsåtliga* brott. Vad gäller sexualbrotten saknar denna begränsning betydelse eftersom det i svensk rätt inte finns oäktsamma sexualbrott. Däremot är oäktsamt orsakande av kroppsskada kriminaliserat (BrB 3:8), men överfallsersättning kan inte utgå med anledning av sådant brott. Att överfallsförsäkringarna omfattar misshandelsbrott innebär att flera fall av rånöverfall ger rätt till ersättning, även om denna brottsrubricering inte nämns i villkoren.¹⁶

¹³ Av ersättningsnivåerna framkommer att ersättning även lämnas för grov våldtäkt och grov våldtäkt mot barn.

¹⁴ Av ersättningsnivåerna framkommer att ersättning även lämnas för grovt sexuellt övergrepp mot barn.

¹⁵ Se ang. terminologin Bengtsson, Försäkringsrätt s. 12.

¹⁶ Rån (BrB 8:5) och grovt rån (BrB 8:6) innebär att någon stjälar medelst våld eller hot som för den hotade framstår som trängande fara.

Möjligheten för ett brottsoffer¹⁷ att få *skadestånd för personskada* omfattar både uppsåts- och oaktsamhetsbrott (jfr SkL 2:1), medan *skadestånd för kränkning* normalt endast utgår till följd av uppsåtliga brott av viss typ (jfr SkL 2:3). I vissa situationer kan emellertid även grovt oaktsamma brott grunda rätt till skadestånd för kränkning – när omständigheterna är försvårande i sådan utsträckning att gärningsmannens handling närmar sig en uppsåtlig gärning och därför kan ha samma kränkande innebörd som en uppsåtlig handling – men dessa situationer omfattas således inte heller av överfallsskyddsförsäkringen.¹⁸ Brottskadeersättning för personskada och kränkning utgår enligt i princip samma förutsättningar som i SkL.¹⁹ Det finns med andra ord relativt betydande skillnader vad gäller i vilka situationer ett brottsoffer kan få ersättning för sina personskador och ev. kränkning genom skadestånd från gärningsmannen, försäkringsersättning via överfallsskyddet eller såsom brottskadeersättning.

Försäkringstagaren måste visa att han eller hon är berättigad till ersättning, vilket kan ske genom en lagakraftvunnen dom eller, när gärningsmannen är okänd, en slutförd förundersökning. Försäkringstagaren skall därtill visa att den skadeståndsskyldige inte kan betala.²⁰

Som framkommit ovan har de flesta försäkringsbolag (jfr *If* försäkringsbolag) övergått från *skadeförsäkring* till *summaförsäkring*. Oavsett vilket ger överfallsskyddet enligt försäkringsvillkoren rätt till ersättning för kränkning i anledning av de brott som omfattas av försäkringsskyddet.²¹ Hur stor ersättning som lämnas för kränkning respektive sveda och värk framgår dock inte vid summaförsäkringar.

3.3 Undantag och aktsamhetskrav

Samtliga försäkringsbolag undantar fall där försäkringstagaren skadats av någon annan av dem som försäkringen omfattar, dvs. personer som är folkbokförda på samma adress och delar hushåll.²² Försäkringen omfattar inte heller sådan skada som uppkommer i samband med försäkringstagarens arbete, annan förvärvsverksamhet eller tjänsteutövning. Mot bakgrund av att de kollektivavtalsreglerade arbetsmarknadsförsäkringarna inte omfattar skada i form av kränkning genom brottslig gärning, hänvisas därmed många skadelidande som är utsatta för brott inom

¹⁷ Det finns inte någon vedertagen definition av vem eller vilka som är brottsoffer. I denna artikel avses med termen brottsoffer den som påstår sig ha blivit utsatt för brott och med anledning av detta framställer anspråk på skadestånd eller ansöker om ersättning i någon form. "Brottsoffer" används omväxlande med "skadelidande" eller "försäkringstagare".

¹⁸ Se NJA 1997 s. 315 och NJA 1997 s. 572. Se även Friberg, Kränkningersättning (2010) kap. 10.3 ang. uppsåts- eller oaktsamhetsbrott som grund för skadeståndsansvar.

¹⁹ BRL ger inte någon rätt till brottskadeersättning för kränkning genom ärekränkande brottsliga angrepp, se och jfr SkL 2:3, BRL § 2 st. 2.

²⁰ Se ARN-beslut (2007), dnr 2006-5418. Jfr SOU 1977:36 s. 62. Se även Bauer & Roos, Vad täcker hemförsäkringen? s. 151.

²¹ Detta framgår klart av villkoren hos samtliga studerade bolag förutom Trygg-Hansa. Jfr SOU 1992:84 s. 155.

²² Se avsnitt 2 ovan. Jfr Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt s. 432.

ramen för arbetet till att ansöka om brottsskadeersättning.²³ Därutöver undantas från försäkringsskyddet sådana skador som tillfogats i samband med att försäkringstagaren själv gjort något straffbart som har samband med skadan. Detta uttrycks på lite olika sätt i försäkringsbolagens villkor, men undantaget kan variera från att hos vissa bolag endast gälla när den försäkrade har utfört eller medverkat till brottslig handling, som kan leda till fängelse, till att försäkringstagaren deltagit i brottslig handling som kan leda till böter eller fängelse.

Den som *uppsåtligen framkallar* eller uppsåtligen förvärrar följderna av ett försäkringsfall, har inte rätt till ersättning överhuvudtaget. Om den försäkrade istället genom *grov vårdslöshet* har framkallat försäkringsfallet eller förvärrat dess följder, kan ersättningen sättas ned efter en skälighetsbedömning med beaktande av den försäkrades förhållanden och omständigheterna i övrigt.²⁴ För att undantaget från rätten till försäkringsersättning skall kunna tillämpas har försäkringsbolaget sannolikt bevisbördan för att visa att det föreligger ett kausalsamband som är adekvat mellan försäkringstagarens handlande och försäkringsfallet.²⁵

För att försäkringsersättning skall utgå uppställer försäkringsbolagen därtill vissa *aktsamhetskrav* eller *säkerhetsföreskrifter*.²⁶ Om skadan har tillfogats när försäkringstagaren utan skälig anledning utsatt sig för risk att skadas, kan försäkringsersättningen minska med ett särskilt avdrag. Att försäkringstagaren uppträder provocerande, särskilt i samband med alkoholförtäring, kan utgöra ett sådant risktagande som medför nedsättning av ersättningen.²⁷ Ytterligare situationer som kan innebära ett risktagande enligt försäkringsvillkoren är när försäkringstagaren ”själv tillgriper våld eller hotar om våld”, eller ”beger sig in i eller stannar kvar i situationer eller miljöer där slagsmål eller bråk uppstått eller vanligen förekommer.”²⁸

Ett i försäkringsvillkoren klart uttryckt sätt att utsätta sig för förhöjd risk att skadas, är att försäkringstagaren vid skadetillfället är påverkad av alkohol, narkotika, sömnmedel eller annat berusningsmedel. Om försäkringstagaren därigenom utsatt sig för risk att skadas gäller inte försäkringen, såvida inte försäkringstagaren kan bevisa att det saknas samband mellan påverkan och skadan.²⁹ Det måste alltså föreligga ett kausalsamband mellan försäkringstagarens försummelse att följa säkerhetsföreskrifter eller aktsamhetskrav, för att nedsättning skall kunna komma ifråga.³⁰ Att uppsåtligen

²³ Se vidare Friberg, Kränkingsersättning avsnitt 8.3 med hänvisningar.

²⁴ Jfr FAL 4:5. Se Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt s. 259 ff. för en kommentar till bestämmelsen.

²⁵ Se och jfr Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt s. 75 ff., 79 ff., 90 ff. och 259.

²⁶ Jfr FAL 4:6. Se Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt s. 265 ff. för en kommentar till bestämmelsen.

²⁷ Se Bauer & Roos, Vad täcker hemförsäkringen? s. 154.

²⁸ If försäkringsvillkor p. 9.3 (säkerhetsföreskrifter). Se även Länsförsäkringars villkor p. 1.3 (aktsamhetskrav).

²⁹ Se Bauer & Roos, Vad täcker hemförsäkringen? s. 152; Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt s. 140, 280 och 428 ang. betydelsen av alkohol- eller narkotikapåverkan, vilket närmast ses som en presumtion för att försäkringstagaren varit grovt vårdslös, vid bedömning av försäkringsfall generellt sett, dvs. inte endast avseende kränkning. Huruvida alkoholpåverkan etc., skall ses som att försäkringstagaren framkallat försäkringsfallet eller utsatt sig för en risk att skadas är av relevans för frågan om FAL 4:5 eller FAL 4:6 skall vara tillämplig, men kan lämnas därhän i detta sammanhang.

³⁰ Se Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt s. 266.

bryta mot en säkerhetsföreskrift behöver dock inte innebära att försäkringsfallet har framkallats uppsåtligt, och att ersättning därför inte skulle falla ut.³¹

Tidigare gjorde flera försäkringsbolag uttryckligen undantag från sin begränsning av ansvaret vid åsidosatta säkerhetsföreskrifter för sexualbrott, men så är inte längre fallet. Detta torde innebära att om försäkringstagaren är påverkad av alkohol eller annat berusningsmedel och utsätts för våldtäkt eller annat sexualbrott, kan ersättningen sättas ned om påverkan bedöms ha ökat risken för att utsättas för brott. Enbart det förhållandet att försäkringstagaren varit t.ex. alkoholpåverkad kan knappast antas vara tillräckligt för att medföra nedsättning. Risktagandet torde behöva vara mer kvalificerat än så, t.ex. att försäkringstagaren på grund av att han eller hon är påverkad uppträder på ett sätt som är kausalt i förhållande till en faktisk riskökning. Det går dock inte att få någon närmare vägledning från försäkringsvillkoren.

Gränsen mellan framkallande av försäkringsfall och en försummelse på försäkringstagarens sida att följa uppställda säkerhetsföreskrifter eller aktsamhetskrav är inte helt klar, men är inte heller nödvändig att utreda närmare i detta sammanhang. Noteras kan att nedsättning av ersättningen på grund av ovan nämnda omständigheter inte får ske när försäkringsfall uppkommit till följd av handlande av någon som var allvarligt psykiskt störd eller under tolv år, när försäkringsfallet inträffade.

3.4 Ersättningsnivåer

Försäkringsersättningen bestäms, som sagt, enligt två olika modeller: summaförsäkring respektive skadeförsäkring. De försäkringsbolag som har *summaförsäkring* bestämmer ersättningen efter fasta tabeller som är angivna i försäkringsvillkoren. Som exempel kan nämnas att en misshandel som inte är ringa utförd av en gärningsman ger en ersättning på 6 000–8 000 kr, medan en våldtäkt ersätts med 90 000–100 000 kr. Högre belopp för misshandel kan utgå t.ex. om misshandeln förövats med tillhyggen eller med upprepade sparkar mot en liggande person, om misshandeln förövats av en beväpnad gärningsman eller medfört livshotande skador. Försäkringsbolag som istället erbjuder en *skadeförsäkring* hänvisar i villkoren indirekt eller direkt till SkL, och bestämmer således ersättningen enligt skadeståndsrättslig praxis.

Maximal ersättning är hos de förstnämnda bolagen mellan 120 000–1 000 000 kr, och hos de sistnämnda är maximal ersättning 1 000 000 kr. Oavsett vilken av försäkringsmodellerna som bolagen valt, är dessa belopp vad som maximalt kan utbetalas även om flera av dem som omfattas av försäkringen har skadats. Det lämnas dessutom endast ett ersättningsbelopp även om försäkringstagaren utsätts för upprepade brott av samma gärningsman, eller av en eller flera gärningsmän vid

³¹ Se prop. 2003/04:150 s. 415; Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt s. 260 och 267. Jfr Friberg, Kränkningsersättning avsnitt 12.5 ang. betydelsen av den skadelidandes eget risktagande etc. vid skadeståndsprövningen.

samma tillfälle. Ersättning utbetalas i de flesta fall efter självriskavdrag (ca 1 500 kr).³² Enligt Svensk Försäkring (tidigare Sveriges Försäkringsförbund) uppgår under år 2010 antalet ärenden rörande överfallsskydd till totalt 8 552, varav ersättning för rån utgörs av ca 500–1 000 ärenden. Den totala kostnaden beräknas till 140 miljoner kr.³³

När ett försäkringsfall framkallats av uppsåt eller genom grov vårdslöshet, kan som redan nämnts rätten till ersättning falla bort eller sättas ned. Hur stor denna nedsättning kan bli bestäms i princip på samma sätt som vid en bedömning om nedsättning på grund av åsidosatta säkerhetsföreskrifter eller aktsamhetskrav. Hur stort avdraget blir bestäms efter en skälighetsbedömning och beror på omständigheterna (främst kring själva försäkringsfallet), i vilken omfattning försäkringstagaren varit oaktsam eller utsatt sig för risker, men även försäkringstagarens behov av ersättningen. Eventuella olägenheter till följd av skadan som drabbar försäkringstagaren vid sidan av nedsättningen av ersättning kan således beaktas som skäl mot nedsättning (eller mot alltför stor nedsättning).³⁴

Allvarligare fall av risktagande kan leda till att ingen ersättning alls utgår, medan däremot ersättningsnivån inte påverkas alls när försummelsen att iaktta aktsamhetskraven är ringa eller lindriga. I vissa försäkringsvillkor anges i procentsats hur stor nedsättningen blir till följd av att försäkringstagaren utsatt sig för risk, men denna torde kunna frångås om en dylik nedsättning inte skulle anses skälig i det individuella fallet.³⁵

Det är svårt att finna någon klarhet i om de försäkringsbolag som inte har övergått till summaförsäkring, anser sig vara bundna vid ersättningsnivån i en dom om skadestånd. I de fall domstolen inte har sakprövat beloppet till följd av att anspråket medgivits av skadevållaren, bedömer försäkringsbolagen självständigt över ersättningens storlek. Ett medgivande från skadevållaren kan således inte medföra att högre ersättning utbetalas än vad som följer av försäkringsvillkoren.³⁶ Ersättningen kan i sådana situationer följaktligen bli högre eller lägre än det icke-sakprövade skadeståndet. Om beloppet blir högre finns inte någon möjlighet för försäkringsbolaget att utkräva mellanskillnaden från skadevållaren. När däremot domstolen har sakprövat skadestandsfrågan anser några försäkringsbolag att försäkringsersättning skall utgå med samma belopp eller högre, medan andra anser att det står bolaget fritt att självständigt bestämma nivån på försäkringsersättningen.³⁷

³² Jfr Trygg-Hansas försäkringsvillkor s. 44.

³³ Uppgifter erhållna 2011-12-02 i e-postbrev från Lena Westerberg, Svensk Försäkring.

³⁴ Se Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt s. 263 f.

³⁵ Jfr Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt s. 266. Hos Trygg-Hansa medför påverkan av alkohol, narkotika eller sömnmedel regelmässigt en nedsättning av ersättningen med 25 procent om inte den skadelidande kan visa på bristande samband mellan påverkan och skadan. Enligt Länsförsäkringars villkor medför ett åsidosättande av aktsamhetskraven ett avdrag från försäkringsersättningen med normalt 25 procent.

³⁶ Se Bauer & Roos, Vad täcker hemförsäkringen? s. 151.

³⁷ Se SOU 1992:84 s. 156.

3.5 Undantag från regler om nedsättning eller bortfall av ersättning

Den nedsättning eller det bortfall av försäkringsersättning som kan komma ifråga under omständigheter som har behandlats ovan, gäller inte i följande situationer:

1. vid ringa oaktsamhet på försäkringstagarens sida,
2. när det är fråga om handlande av en person som var allvarligt psykiskt störd eller under tolv år,³⁸ eller
3. när försäkringstagaren handlade i nöd för att skydda egendom eller annan person.

Punkt 2 är av särskilt intresse för skador i form av kränkning genom brott. En skadelidande som är allvarligt psykiskt störd eller under tolv år får inte vidkännas någon nedsättning av ersättningen ur försäkringens *överfallsskyddsmoment* på grund av att försäkringstagaren t.ex. uppsåtligen har framkallat försäkringsfallet eller åsidosatt de säkerhetsföreskrifter som uppställs i försäkringsvillkoren. Till följd av detta undantag omfattar hemförsäkringens *ansvarsskydd* även uppsåtliga handlingar som förövats av någon med en allvarlig psykisk störning eller som var under 12 år när den aktuella, skadegörande handlingen företogs.³⁹ Regeln om subsidiärt ansvar för försäkringsbolaget blir följaktligen inte heller tillämplig.⁴⁰

4 Brottskadeersättning

4.1 Införande av brottskadeersättning och efterföljande lagstiftning

År 1971 tillkom en ersättning för vissa personskador som uppkommit till följd av brott. Frågan hade då tagits upp vid upprepade tillfällen i riksdagsmotioner sedan år 1947, och befanns vid utskottsbehandlingen visserligen vara angelägen att lösa, men med hänvisning till det större reformarbete som pågick på skadeståndsrättens område avslogs motionerna. Det utarbetades dock en promemoria vid justitiedepartementet år 1970, i vilken det föreslogs att den som utsatts för brott skulle kunna få ersättning för personskada av allmänna medel.⁴¹ Syftet angavs vara att täcka socialt ömmande behov och begränsades därför till personskador. Normalt skulle ersättning bara utgå för kostnader för sjukvård, tandläkarvård eller inkomstförlust, medan ersättning för ideell skada (sveda och värk, lyte eller annat stadigvarande men) kunde utgå endast undantagsvis. Promemorian remissbehandlades och ledde till en proposition med

³⁸ Med allvarlig psykisk störning avses detsamma som i BrB 30:6. Se prop. 2003/04:105 s. 182 f.; Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt s. 273 med not 253.

³⁹ Se för en redogörelse av ansvarsskyddet i hemförsäkring, Friberg, Kränkningersättning avsnitt 8.2.3.

⁴⁰ Se prop. 2003/04:105 s. 183.

⁴¹ Stencil Ju 1970:21.

väsentligen samma innehåll som i promemorian.⁴² Bestämmelser för brottsskadeanslaget meddelades sedan genom kungörelse (1971:505) om ersättning av allmänna medel för personskada på grund av brott.

År 1974 tillsattes en utredning med uppgift att utreda en utvidgning av brottsoffers möjlighet att erhålla ersättning för personskador, och även överväga ett införande av rätt till ersättning för saksador.⁴³ I sitt betänkande föreslog utredningen att de befintliga reglerna skulle göras mer förmånliga och föras samman till en ny lag, brottsskadelagen.⁴⁴ Den mer förmånliga regleringen avsåg ett slopande av behovsprövningen vid personskador, så att ersättningen istället skulle bestämmas utifrån skadeståndsrättsliga regler med principen om full ersättning som utgångspunkt.⁴⁵ Vidare föreslogs att ersättningen skulle byta namn till brottsskadeersättning, och administreras av en ny myndighet, Brottsskadenämnden.⁴⁶ I den efterföljande propositionen föreslogs regler mer eller mindre i enlighet med betänkandets förslag.⁴⁷ Brottsskadelagen (1978:413)(BRL) trädde i kraft den 1 oktober 1978. År 1994 ersattes Brottsskadenämnden av Brottsoffermyndigheten.⁴⁸

Frågan om ett ersättningsystem till just brottsoffer har utgått från en uppfattning om ”samhällsmedborgarnas inbördes solidaritet”.⁴⁹ Det ekonomiska skydd som skadeståndsreglerna och olika försäkringslösningar ger är otillräckligt, och det anses därför finnas ett särskilt behov av ekonomisk hjälp från det allmännas sida. Brottsskadeersättningen är ett *behovsinriktat* system där staten griper in för att tillförsäkra ersättning till dem som utsatts för brott.⁵⁰

Vid sidan av behovs- och solidaritetsargument anfördes i förarbetena till 1978 års lagändring av BRL, att det finns *kriminalpolitiska aspekter* på brottsskadeersättningen av samma slag som när rymningsanslaget infördes.⁵¹ Genom att staten åtog sig ett större ersättningsansvar för skador, som orsakas genom brott, var förhoppningen att allmänheten skulle intaga en positivare attityd till en mer öppen och human kriminalvård. Därutöver skulle den dömdes återanpassning i samhället efter avtjänat straff främjas av att han inte belastades av betungande skadeståndsanspråk, vilket i sig förutsatte att staten skulle utnyttja sin regressmöjlighet sparsamt.⁵² Från denna

⁴² Prop. 1971:1 bilaga 4.

⁴³ Se SOU 1977:36 s. 25 ff., för referat av direktivet och tilläggsdirektiv.

⁴⁴ Se SOU 1977:36 s. 173.

⁴⁵ Se SOU 1977:36 s. 14 ff., 108 f., 120 ff., 140, 175 och 179.

⁴⁶ Se SOU 1977:36 s. 159 ff., ssk. s. 164.

⁴⁷ Prop. 1977/78:126 s. 7 ff. och s. 11.

⁴⁸ Se Ds 1993:29; prop. 1993/94:143.

⁴⁹ SOU 1977:36 s. 107. Se även prop. 1977/78:126 s. 9.

⁵⁰ Se prop. 1977/78:126 s. 9; Hellner & Radetzki, Skadeståndsrätt s. 470; Roos, Ersättningsrätt och ersättningsystem s. 31.

⁵¹ Rymningsanslaget tillkom budgetåret 1948/49. Se ang. detta och tidigare ersättningsordningar Friberg, Kränkningsersättning avsnitt 8.4.1.

⁵² Se SOU 1977:36 s. 107 f.; prop. 1977/78:126 s. 9.

generösa inställning till både brottsoffers och dömdas behov har utvecklingen från 1980-talet och framåt emellertid framförallt fokuserat på brottsofferperspektivet.⁵³

4.2 Handläggning av ersättningsanspråk

Brottsskadeersättning betalas, enligt BRL § 2, för personskada, t.ex. sveda och värk, psykiskt lidande och bestående men samt kostnader för nödvändig sjukvård m.m. Som personskada ersätts även skada på kläder, glasögon och liknande föremål som den skadade bar på sig vid skadetillfället. När någon har allvarligt kränkt någon annan genom brott, som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet eller frid, betalas brottsskadeersättning även för den skada som kränkningen inneburit. I vissa, mycket begränsade, fall kan brottsskadeersättning utgå också för sakskada eller ren förmögenhetsskada (BRL § 3). Därutöver finns bestämmelser i BRL om brottsskadeersättning till barn som bevittnat ett brott som varit ägnat att skada barnets trygghet och tillit i förhållande till en närstående person (BRL § 4a), och bestämmelser om europeisk brottsskadeersättning (§§ 18–19).

Brottsskadeersättning utgår efter ansökan från den skadelidande, om myndigheten finner att förutsättningarna för ersättning är uppfyllda.⁵⁴ Ansökan skall göras inom två år från det att dom eller slutligt beslut vunnit laga kraft, inom två år från det att förundersökningen lagts ned eller avslutats eller inom två år från det att brottet begicks (BRL § 14). För att kunna erhålla ersättning skall, *för det första*, naturligtvis, den sökande ha utsatts för brott av sådant slag som kan grunda rätt till kränkingsersättning,⁵⁵ och det skall föreligga ett kausalsamband mellan brottet och skadan.⁵⁶ *För det andra* krävs, om gärningsmannen är känd, en fällande dom eller ett beslut från åklagaren om att inte väcka åtal. Om gärningsmannen inte är känd krävs istället polisanmälan, eventuella förundersökningshandlingar och medicinsk dokumentation. Eftersom BrOM måste göra en självständig bedömning av om den sökande har utsatts för ett brott, måste förekomsten av brott kunna fastställas efter en samlad bedömning av handlingarna och den ansökandes egna uppgifter.⁵⁷ *För det*

⁵³ Se t.ex. dir. 1988:76 och dir. 1990:66 (direktiven till Kommittén om ideell skada); SOU 1992:84 s. 35 med hänvisningar till utskottsbehandlingsrörande brottsoffrens ställning; SOU 1998:40 (en genomgång och analys av vilka åtgärder som under en tioårsperiod vidtagits på brottsofferområdet samt förslag till ytterligare åtgärder för att förbättra brottsoffrens situation; prop. 1997/98:55 (bl.a. förslag till åtgärder mot mäns våld mot kvinnor, vilket i förlängningen ansågs vara till generell nytta för brottsofferarbetet); prop. 2000/01:79 (förbättrat stöd för brottsoffer).

⁵⁴ Det har konstaterats att prövningen hos BrOM uppfyller de krav som ställs på oavhängig och opartisk domstol enligt EKMR art. 6.1. Se *Gustafsson mot Sverige* (1997). Se även prop. 2005/06:26 s. 10.

⁵⁵ Särskilt vid brott som förövats av straffmyndiga (under 15 år) kan detta utgöra ett problem. När gärningen inte varit föremål för domstolsprövning, måste BrOM självständigt ta ställning till när ett barn uppnått den ålder och mognadskrav som kan krävas för att han skall kunna hållas personligt ansvarig för ett brott. Se Conradi, *Brottsskadelagen* s. 15; Romander, *Om statlig brottsskadeersättning* s. 397.

⁵⁶ Se ang. svårigheterna att avgöra om skadan uppkommit till följd av brottet, Conradi, *Brottsskadelagen* s. 16 f.; dens., *Om adekvans – ännu en gång* s. 177 ff.

⁵⁷ I de fall gärningsmannen är ett barn under 15 år är detta särskilt problematiskt, eftersom det inte sällan saknas polisutredning eller sådan utredning endast är gjord delvis. Eftersom den minderåriga gärningsmannen inte kan dömas till påföljd (BrB 1:6) rapporteras den misstänkte istället till de sociala

tredje krävs att det saknas möjlighet för den skadelidande att få ersättning från annat håll: antingen från skadevällaren själv eller genom en försäkring (överfallsskyddet i den skadelidandes egen försäkring eller skadevällarens ansvarsförsäkring). Vad gäller skadevällarens betalningsförmåga förutsätts att den skadelidande genom Kronofogdemyndighetens försorg har utrett att skadevällaren saknar tillgångar och betalningsförmåga. Om flera personer är skadeståndsskyldiga svarar de normalt solidariskt för skadeståndet, och då måste den skadelidande visa att samtliga saknar möjlighet att betala. Först därefter kan det bli aktuellt för den skadelidande att bli ersatt av BrOM.⁵⁸ Den nu beskrivna handläggningsordningen har under lång tid upplevts som problematisk, och har både uppmärksammats i massmedia och varit föremål för riksdagsmotioner.⁵⁹

4.3 Ersättningens bestämmande

Brottsskadeersättning bestäms, enligt BRL § 5, med tillämpning av SkL 5 kap. Utgångspunkten är således att skadan värderas till samma belopp oavsett om kompensation utgår i form av skadestånd eller brottsskadeersättning.

Vid bestämmande av brottsskadeersättningen avräknas skadestånd som har betalats eller bör kunna bli betalt till den skadelidande på grund av skadan, eller annan ersättning (t.ex. försäkringsersättning) som den skadelidande har rätt till på grund av skadan (BRL §§ 5–7).⁶⁰ Brottsskadeersättning med anledning av personskada betalas med högst 20 gånger fastställt prisbasbelopp, dvs. maximalt 880 000 kr (prisbasbeloppet för år 2012 är 44 000 kr). Ersättning för kränkning betalas med högst tio gånger fastställt prisbasbelopp, enligt BRL § 11 st. 2.⁶¹ Från ersättningen avräknas ett självriskbelopp på (för närvarande) 1 500 kr (BRL § 10), om det inte föreligger särskilda skäl däremot.⁶² Självriskavdrag har ett dubbelt syfte vid brottsskadeersättning: dels bör inte myndigheten belastas med anspråk på små ersättningsnivåer, dels undviker man att den som erhållit försäkringsersättning för kränkning minskad med ett självriskbelopp, vänder sig till BrOM med anspråk på ersättning för detta belopp.⁶³

myndigheterna. Den skadelidande kan då tvingas väcka talan om skadestånd genom stämning i den för tvistemål stadgade ordningen, för att dels klarlägga omständigheterna kring skadan och fastställa att den minderårige är ansvarig, dels uttömma möjligheterna att få ersättning från skadevällaren eller en försäkring. Se t.ex. *Nekas ersättning efter brott av barn*, DN 2009-09-11.

⁵⁸ Se BrOM:s ref.samling 2009 s. 8 f.; jfr SOU 1992:84 s. 158 ff.; SOU 1998:40 s. 219 ff.; SOU 2010:1 s. 48 f.

⁵⁹ Se för exempel på detta, Friberg, Kränkningersättning avsnitt 8.4.7.

⁶⁰ Se SOU 1977:36 s. 141; prop. 1977/78:126 s. 20 ff.

⁶¹ Se prop. 2000/01:68 s. 58. När ersättning för kränkning tidigare inrymdes under personskadeersättningen gällde ett gemensamt beloppstak. I och med att kopplingen mellan personskada och kränkning upplöstes ansågs det nödvändigt att införa en särskild beloppsbegränsning för kränkning vid sidan av personskada.

⁶² Undantag från självriskavdraget görs ”i ömmande undantagsfall”, t.ex. vid skada till följd av brott som begåtts av någon som var intagen på kriminalvårdsanstalt, när den skadelidande har avlidit till följd av brottet eller när brottet riktat sig mot barn eller ungdom. Se BrOM:s ref.samling 2009 s. 33; prop. 1977/78:126 s. 26 f.; Mannelqvist, Ersättningar till brottsoffer s. 392.

⁶³ Se SOU 1977:36 s. 150 ff.; prop. 1977/78:126 s. 27.

4.4 Ersättningsnivåer

I sin referatsamling fokuserar BrOM på ersättningsnivåerna för kränkning, eftersom dessa skador lämpar sig väl för ett schabloniserat synsätt. Personskadorna bestäms i högre utsträckning efter omständigheterna i det enskilda fallet, även om det för vissa brott har ansetts möjligt att hantera ersättning för ideell skada vid personskada på ett mer schablonartat sätt. Vid t.ex. våldtäktsbrott av normalgraden är ersättningen för sveda och värk schablonmässigt bestämd till 10 000 kr medan grova sexuella övergrepp mot barn normalt ersätts med 30 000 kr.

Ersättningen för kränkning bestäms likaså utifrån omständigheterna i det enskilda fallet, men det har i BrOM:s praxis utvecklats vissa schabloniserade belopp, eller allmänna ersättningsnivåer, för olika typer av brott. ”Standardbeloppen” för kränkning är 5 000–15 000 kr, och förekommer främst vid *bank-, post- och butiksrån* samt *oprovocerad misshandel* av normalgraden. Av särskild betydelse i rånfallen är typen av hot, fysisk närhet till rånaren, graden av våld som används och hur lång tid rånet pågår. Vid *personrån* utgår normalt 10 000 kr i brottsskadeersättning, men högre belopp utgår i särskilt allvarliga fall t.ex. om den skadelidande bundits av rånaren, utsatts för allvarligare typ av hot med livsfarligt vapen eller utsatts för svårare våld.⁶⁴ Normalbeloppet för kränkning vid *mordförsök* ligger på 100 000 kr.

Vid *våldtäkt mot vuxna* och andra grövre sexualbrott utgår normalt 75 000 kr i ersättning för kränkning, medan *våldtäkt mot barn* med inslag av våld eller tvång och andra grövre sexualbrott normalt ger 100 000 kr. När det varit fråga om upprepade gärningar eller flera gärningsmän sätts ersättningen högre. Vid andra typer av sexuella övergrepp eller utnyttjanden kan variationen i ersättningsnivå vara mycket stor, från ingen ersättning alls till 125 000 kr.

När brottsskadeersättning utgår, inträder BrOM i den skadelidandes rätt till skadestånd (BRL § 17), dvs. myndigheten har möjlighet att regressvis kräva skadevällaren på det belopp som utgivits.

4.5 Jämkning

När den skadelidande varit medvällande till sin skada kan brottsskadeersättningen jämkas enligt BRL § 9 st. 1 (som hänvisar till SkL 6:1). Enligt BRL § 9 st. 2 kan brottsskadeersättning, även i andra fall än som framgår av st. 1,

”sättas ned eller helt falla bort om det är skäligt med hänsyn till att den skadelidande genom sitt uppträdande i samband med brottet eller på annat liknande sätt uppsåtligen eller av oaktsamhet har ökat skaderisken”.

Till skillnad från den skadeståndsrättsliga jämningsregeln är det tillräckligt för jämkning, att den skadelidande uppsåtligen eller av oaktsamhet – men inte *grov oaktsamhet* – har ökat *risken* för skada. Därigenom skapas en öppning för att, i fler fall än vad SkL medger, jämka skadevällaren skadeståndsansvar.⁶⁵

⁶⁴ Se BrOM:s ref.samling 2009 ref. 267–269.

⁶⁵ Den allmänna jämningsbestämmelsen i SkL 6:1 tillämpas sällan hos BrOM. Istället sker jämkning med stöd av BRL § 9 st. 2, men inte heller denna bestämmelse tillämpas särskilt ofta. Se prop. 1998/99:41 s. 14.

Den som har deltagit i brottslig eller annan klandervärd verksamhet kan därför få vidkännas jämkning av sin ersättning. Detsamma gäller för den som har provocerat fram angreppet på sig själv eller ”om han gett sig i lag med okända personer under sådana förhållanden som typiskt sett innebär risk för att tillfogas skada genom brott.”⁶⁶ Särskilt när skadan har uppkommit i samband med slagsmål under alkoholpåverkan är jämkning vanlig, liksom om offret är inblandat i organiserad brottslighet eller narkotikaaffärer. Samtliga relevanta omständigheter måste dock vägas in i bedömningen, där den skadelidandes eget beteende är av stor betydelse.

5 Behövs överfallsskyddsförsäkring?

5.1 Inledning

I detta avslutande avsnitt vill jag väcka den kanske lite provocerande frågan om överfallsskyddsförsäkringen fortfarande behövs. Försäkringen infördes för att underlätta för brottsoffer att få ersättning för sina genom brott orsakade skador. Sedan dess har brottsskadelagen tillkommit och redogörelsen ovan har visat att det generellt sett råder fullständig överlappning mellan försäkring och brottsskadeersättning; i samtliga fall där överfallsskyddsförsäkringen gäller är brottsoffret samtidigt berättigad till brottsskadeersättning. Brottsskadeersättning utgår dock i betydligt fler fall än överfallsskyddsförsäkringen gäller. I det följande framförs ett antal aspekter av de olika ersättningssystemen avseende brottsoffersskador som kan vara värda att beakta i en diskussion rörande överfallsskyddsförsäkringens framtid.

5.2 Komplexitet i handläggning

Som nämnts inledningsvis utgör överfallsskyddsmomentet i hemförsäkringen en av tre möjligheter – försäkring, skadestånd och brottsskadeersättning – för ett brottsoffer att få ersättning för de skador han eller hon drabbas av genom brottet. Det samlade ersättningssystemet är, och upplevs, som komplext.⁶⁷ De skillnader i fråga om vilka skador som ersätts, under vilka förutsättningar och i vilken utsträckning med avseende på ersättningsnivåer medför samtidigt att ett brottsoffer nästan alltid kan ha anledning att söka få ersättning från mer än en ersättningsordning. I de fall gärningsmannen är känd och döms till ansvar kan t.ex. offret bli kompenserad genom att erhålla ett utdömt *skadestånd*. Därutöver kan emellertid offret ha rätt att få ersättning via *överfallsskyddet* i sin hemförsäkring. I andra situationer där gärningsmannen är okänd kan offret ha rätt till överfallsersättning samt *brottsskadeersättning* om den utbetalda försäkringsersättningen av Brottsoffermyndigheten anses vara för låg. Från brottsskadeersättningen avräknas då

Under 2009 jämkades ersättning helt bort i 146 ärenden, med tillämpning av BRL § 9 st. 2. Det saknas statistik på hur många ärenden som resulterar i begränsad jämkning, men har uppskattats till något fall i månaden. Uppgifter inhämtade från BrOM:s brottsskadechef.[E-brev 2010-01-20]

⁶⁶ Prop. 1977/78:126 s. 25.

⁶⁷ Se Mannelqvist, Ersättningar till brottsoffer – samverkan eller kollision?

vad offret redan erhållit i försäkringsersättning. Ibland kan det tänkas att försäkringsersättningen är högre än vad BrOM skulle ha utbetalat.

Denna handläggningssmässiga komplexitet kan vara krävande för brottsoffer, som redan befinner sig i en utsatt position. Handläggning av en ersättningsfråga hos försäkringsbolag, som oftast erbjuder summa- istället för skadeförsäkring (vilket förenklar handläggningen eftersom beloppsnivåerna sällan behöver prövas), innebär visserligen att prövningen normalt är snabb, smidig och enkel.⁶⁸ Den fördelen riskerar dock att inte få full effekt om ersättningsnivåerna skiljer sig för mycket från vad som normalt utgår vid handläggning av samma ärende hos Brottsoffermyndigheten, eftersom brottsoffret då nödgas vända sig till myndigheten med ytterligare ett ersättningsanspråk. Har vederbörande dessutom redan deltagit i en rättegång kan man ana att ärendet om ersättning börjar upplevas som utdraget. Det kan bl.a. mot denna bakgrund finnas anledning att fråga sig om det finns skäl att avskaffa överfallsskyddsförsäkringen. Det måste dock betonas att ett sådant avskaffande bl.a. skulle medföra att Brottsoffermyndigheten skulle belastas med ett stort antal nya ärenden och statens kostnader för brottsskadeersättning skulle öka väsentligt. Det kan erinras om att försäkringsbolagen under år 2010 utbetalade ca 140 miljoner kr i ersättning för rån/överfall. Även om det inte är givet att kostnaderna för den statligt finansierade brottsskadeersättningen skulle öka i samma mån, är de ekonomiska konsekvenserna – både för staten och försäkringsbolagen – en mycket viktig aspekt att beakta.

5.3 Ersättningsnivåer

Vid sidan av frågor om de rent handläggningssmässiga delarna av de olika ersättningssystemen kan beaktas att ersättningsnivåerna och maxbeloppens storlek kan skilja sig åt mellan dels olika försäkringsbolag, dels mellan försäkringsbolagen och Brottsoffermyndighetens praxis. Detta behöver inte vara något problem i sig; som nämnts ovan kan den som anser sig få för låg ersättning från sitt försäkringsbolag ansöka om ytterligare ersättning från Brottsoffermyndigheten, och därigenom kan samtliga brottsoffer erhålla samma ersättningsnivå oberoende av eventuella olikheter i ersättningsnivå mellan olika försäkringsbolag. Dyliga skillnader i försäkringsvillkor kan emellertid uppfattas som omotiverade och det kan finnas en kommunikativ utmaning i att förklara varför två brottsoffer som blivit utsatta för misshandelsbrott vid samma tidpunkt, men som har sina hemförsäkringar i två olika bolag, erhåller olika belopp i överfallsersättning. Vid en jämförelse av ersättningsnivåer med det försäkringsbolag som fortfarande har en skadeförsäkring istället för summaförsäkring kan också sådana förklaringsproblem uppkomma, men i den situationen finns även den aspekten att beakta att försäkringsbolagets bedömning kan skilja sig från vad som framkommit vid en eventuell domstolsprövning av skadestånd för den brottsliga gärningen.

⁶⁸ Det sker viss utbildning inom försäkringsbranschen vad gäller bl.a. bemötandefrågor. Se SOU 1998:40 s. 228.

5.4 Begränsat tillämpningsområde

Hitintills har endast vissa frågor av mer praktisk natur berörts, vilka kanske inte utgör några särskilt starka skäl för att avskaffa överfallsförsäkringen. En annan aspekt att beakta är dock den begränsade betydelse som försäkringen har genom det begränsade tillämpningsområdet. För det första är det endast i anledning av vissa uppsåtliga vålds- och sexualbrott som försäkringen gäller. Vad gäller misshandelsbrotten måste sägas att det framstår som anmärkningsvärt att överfallsersättning till synes inte alltid utgår till följd av mord- eller dråpförsök. Med tanke på att de situationer där det endast är möjligt att döma en gärningsman för oaktsamt orsakade kroppsskada eller sjukdom kan vara lika kränkande och medföra lika stora personskador som uppsåtliga brott framstår begränsningen av försäkringsskyddet till uppsåtliga brott inte som särskilt väl motiverad. Därutöver måste erinras om att vissa allvarliga sexualbrott inte ger rätt till överfallsersättning. Dessa sistnämnda begränsningar i försäkringsskyddet framstår bitvis mer som förbiseenden än som uttryck för något särskilt syfte. Likväl ger det intryck av att överfallsförsäkringen och dess omfattning inte är föremål för lika noggranna överväganden som andra delar av hemförsäkringarna är. Det är också i en av överfallsförsäkringens begränsningar som störst kritik har riktats mot dess utformning. Försäkringen omfattar visserligen samtliga hushållsmedlemmar, men inte skador som någon utsätter någon annan för inom denna hushållsgemenskap. Vid relationsvåld, incestuösa sexuella övergrepp eller andra övergrepp i hemmet kan således försäkringen inte åberopas av offret. Någon motsvarande begränsning av vilka brottsoffer som är ersättningsberättigade finns inte i brottsskadelagen.

5.5 Omfattning, kostnader och brottsofferhänsyn

Med tanke på det relativt sett lilla antal situationstyper där överfallsförsäkringen kan åberopas och de praktiska svårigheterna för enskilda försäkringstagare att få ersättning för personskador och kränkning med anledning av brott, kan det ifrågasättas hur stort värde en försäkring av det aktuella slaget har. Därtill kan fogas att de administrativa kostnaderna totalt sett sannolikt är större än vad som antagligen vore fallet om samtliga ärenden handlades av Brottsoffermyndigheten. En annan fördel med en sådan ordning vore att myndigheten har en helt oöverträffad erfarenhet av ärenden som angår brottsoffers anspråk på ersättning. Det kan t.ex. handla om kunskaper i hur man bäst bemöter brottsoffer i en för dem svår situation, hur man avgör om en person har blivit utsatt för brott när gärningsmannen är okänd och det kanske saknas stödbevisning samt hur ersättningen skall bestämmas i varje enskilt fall. Det torde finnas större förutsättningar att nå en enhetlig ersättningspraxis om samtliga överfallsärenden istället handlades redan från början av Brottsoffermyndigheten.

Givetvis skulle kostnaderna för staten öka avsevärt, vilket kanske är den mest framträdande invändning man kan rikta mot ett avskaffande av överfallsskyddsförsäkringen. En utvärdering av hur det samlade ersättningssystemet avseende brottsoffers skador bör vara utformat bör dock – vid sidan av rena kostnadsöverväganden – inbegripa aspekter av ovan diskuterat slag rörande bl.a.

handläggning av ersättningsärenden. I denna artikel har endast överfallsersättning och brottsskadeersättning för motsvarande skador diskuterats. Oberoende av vilken ståndpunkt man intar i frågan om det nödvändiga eller lämpliga i överlappningen mellan dessa båda ersättningsystem, kan det finnas anledning att diskutera om samtliga moment i överfallsskyddsförsäkringen – överfallsersättning, tandskadeersättning, invaliditetsersättning och dödsfallsersättning – bör behållas.

Sandra Friberg